

Araştırma Makalesi / Research Paper

CENGİZ AYTMATOV’UN ESERLERİNDE KADER İZLEĞİ VE HZ. MUSA TEVİLİ

Cüneyt AKIN*

Öz

Cengiz Aytmatov, yazarlığındaki mükemmeliyet derecesine varan ustalığı ve anlatılarındaki olağanüstü kurgularıyla ve sembolik anlatımlarıyla dünyanın en büyük yazarlarından biri olmayı başarmış ve yüz doksan dört dile eserleri çevrilerek bunu ispatlamış bir yazardır. Aytmatov’un kurgularını sıradan olmaktan çıkaran başlıca hususlardan biri, bir nevi yaratılış düzeni veya evrende birbiriyle son derece ilişkili hadiselerin ahengi diyebileceğimiz ve “ölçü veya düzen” kelimeleriyle de adlandırabileceğimiz “kader” kavramını çok ince bir ustalıkla işleyerek, eserlerindeki kahramanların, olayların, doğadaki varlıkların ve hayvanların kaderlerini birbiriyle kesiştirmesidir diyebiliriz. Söz konusu kaderler, bazen insan-hayvan-doğa üçgeninde bezen insan-doğa ve insan-hayvan, bazı durumlarda ise doğa-hayvan bağlamlarında kesişmektedir. Buradaki kesişmeleri ortaya koymadaki ana maksatlardan biri, yazarın sembolik anlatımında anlatmak istediğini, okurun anlayışına yaklaştırma endişesi veya evrendeki yaratılış ve buna bağlı olarak gerçekleşen olayların hikmetlerini ortaya koyma amacı söz konusu olabilir. Ayrıca Aytmatov’un söz konusu kaderleri örtük bir sistem eleştirisi aracı olarak kullandığı da söylenebilir. Bu bağlamda, yukarıda bahsedilen ortak kaderlerin birbiriyle münasebetleri ele alınarak, yazarın metin kurgusunun anlaşılması ve yazarlık kabiliyetinin dikkatlere sunulması mümkün olabilecektir kanaatindeyiz. Çalışmada, insanlığın ortak dertlerine çareler arayan ve bu çareleri eserlerinde işleyen Aytmatov’un, evrendeki işleyişi ve bu işleyişi

Geliş Tarihi/ Date Applied: 30.05.2021

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 06.04.2022

Makalenin Künyesi: Makalenin Künyesi: Akın, C. (2022). “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Kader İzleği ve Hz. Musa Tevili”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 54, 183-194

DOI: 10.24155/tdk.2022.211

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, cuneyt.akin@hotmail.com. Afyon/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-6230-7222

bozucu unsurları ortaya koyduğu eserlerinden yola çıkarak, “kader izleği” çerçevesinde ve Hz. Mûsâ ile Hz. Hızır arasında geçen kıssa üzerinden bir inceleme yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Cengiz Aytmatov, kader, insan, hayvan, doğa, Hz. Mûsâ, Hz. Hızır.

InterperationNTERPRETATION OF HZ. MÛSÂ AND PLOT OF FATE IN THE WORKS OF CHINGHIZ AITMATOV

Abstract

Chinghiz Aitmatov succeeded to be one of the best writers of the world with his mastership in writing, extraordinary fiction writing ability in his narration and symbolized narration. His works have been translated into hundred ninety four languages. One of the main aspects that make Aitmatov's fictions out of the ordinary is his handling the concept of “fate”, which we can call “measure or order” and which is the order of creation or the harmony of highly interrelated events in the universe, with a very subtle skill. He intersected the destinies of the heroes events, the creatures of the nature and animals in his novels skillfully. The fates in question sometimes intersect in human-nature and human-animal contexts, which are sometimes embellished in the triangle of human-animal-nature, and in some cases nature-animal. One of the main purposes of revealing the intersections here may be the concern of bringing what the author wants to explain in his symbolic narration to the understanding of the reader, as well as the purpose of revealing the wisdom of the creation in the universe and the events taking place accordingly. In addition to these points, it is seen that Aitmatov used the aforementioned destinies as an implicit system criticism tool. In this context, the main framework of the study will be to bring attention to the aforementioned intersections of fate. In this way, we believe that it will be helpful to understand the feature of Aitmatov's authorship ability. In this study, Aitmatov, dealing with the functioning of the universe and its disruptive elements will be discussed within the framework of the “track of destiny” and with a glance over the parable between the Prophet Moses and St. Khidr.

Keywords: Chinghiz Aitmatov, fate, human, animal, nature, Prophet Moses, St. Khidr.

Giriş

1928 yılında Kırgızistan'ın Talas vilayetine bağlı Şeker Köyü'nde doğan Aytmatov'a, Kazakistan'daki Cambul Veterinerlik Teknik Okulunda aldığı eğitimin kazandırdığı uzmanlık bilgisi, eserlerinde en ince ruhsal ve fiziksel tahliller kullanmasını sağlamış ve insan kaderiyle kesiştirerek işlediği hayvan figürlerinin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmıştır. Veterinerlik eğitiminin ardından Frunze (Bişkek) Tarım Enstitüsünde öğrenim gören

Aytmatov'un, eserlerinde olağanüstü hassasiyet gösterdiği ve mükemmel tasvirlerle betimlediği *tabiat unsurları*, onun bir köy çocuğu olması ve üniversitede ziraat eğitimi almasıyla bağlantılı olarak tasvir mükemmeliyetini yakalamıştır. *Toprak Ana* eserinde Toprak ile Tolgonay'ın kesişen kaderi ve bu kaderin eserdeki evrensel boyutu, olağanüstü bir anlatı mükemmelliğiyle ortaya konulmaktadır. Eserlerindeki karakterlerin (insan-hayvan-doğa) ortak veya kesişen kaderlerini, insanlığın ortak kaderine taşıyarak bu kesişen kaderler ve kader üzerinde tartışmalarda bulunan Aytmatov, insanlığın ortak kaderini değiştirme düşüncesini, Kassandra Tamgası adlı eserinde, Kassandra embriyolarını kontrol altına almak suretiyle Stalin ve Hitler gibi fitne ve savaş çıkarıcı insanların yeryüzüne gelmelerini engelleme projelerine dönüştürmektedir. Aytmatov, bazı eserlerinde insan-hayvan-doğa üçgeninde kesişen kaderleri, bazılarında ise sadece insan-hayvan ya da insan-doğa ortak kaderini ele almaktadır. Aytmatov'un kesişen hayatları ve ortak kaderleri kurgulamasından maksat, kanaatimizce daha anlaşılır olabilmek ve evrenseli yakalayabilmektir. Cengiz Aytmatov'un ortak kaderde keşitirdiği varlıklar (insan-hayvan-doğa), Türk mitolojisi ve kültür kökleriyle yakından ilişkili olmuştur (kurt, at, balık, ağaç kültü, toprak vb.).

Kader Kavramı

Allah'ın, yarattıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde “kader” ve “kazâ” kelimeleri kullanılır. Bu iki terimden biri olan “kader”, sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi manalara gelmektedir. İlim, irade, kudret gibi ilahî sıfatlarla ilişkilendirilen “kader” kavramı; kainattaki bütün nesne ve olayların belli bir düzen içerisinde gerçekleşmesi olarak da düşünülebilir.¹

Edebî Eserlerde Kader İzleği

Bugüne kadar yazılan edebî eserlerde “kader izleği” üzerine birkaç inceleme yapıldığı görülmektedir. Örneğin Yunan tragedyasının önemli örneklerinden kabul edilen *Kral Oidipus*'ta kader kurbanı olarak görülen kişilerin etrafında oluşturulan kurgunun etkisi, Orhan Pamuk'un *Kırmızı Saçlı Kadın* romanında karşımıza çıkmaktadır. Cem, tıpkı Oidipus gibi, ait olduğu yerden uzaklaşıp felaketin içine yol alması yönünden Oidipus'la benzer bir kaderi paylaşmaktadır. Söz konusu iki eserde de kader izleği çerçevesinde birbirine benzer temaların işlendiği görülmektedir. Kaderden kaçmanın mümkün olmayacağı ve ne yapılırsa yapılsın insanın kaderinde olanı yaşayacağı düşüncesi, iki eserin de izleksel kurgusunu oluşturmaktadır (Köker, 2017: 208, 212).

¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kader> erişim tarihi: 03.03.2021

Mahmud ile Yezida, Taziye ve Geyikler Lanetler oyunlarında Murathan Mungan, insanın kaderden kaçamayacağını vurgulamış ve töre gerçeğinde kaderleri kesiştirmiştir. *Mahmud ile Yezida*'da, Yezida'nın ölümden başka çıkışı yoktur. Yezida, aşkını yaşayarak ve törelerine uygun bir şekilde ölümünü gerçekleştirir. *Taziye* isimli eserinde, Heja bir olasılık olarak annesini veya kendisini öldürecek. *Geyikler Lanetler* oyunu, kaderden kaçılmayacağını göstermektedir. Geniş açıdan bakıldığında bir babanın veya geyiklerin laneti olarak görülen aşiretin kurulma sebebi ve kurulduğu yer, yani bir bakıma içine doğdukları yer, kaderlerinin bir sonucudur (Sayım, 2018: 91).

Fatma Barbarosoğlu'nun 2011 yılında yayımlanan *Son On Beş Dakika* adlı romanında da toplumsal ve bireysel meseleler kader izleği etrafında esere yansımaktadır. Roman, cadde sakinlerinin tanıtılmasıyla birlikte, söz konusu kişilerin, caddeden geçmekte olan beyaz gömleklili iki gence odaklanmaları ve onların kimliği üzerine fikir yürütmeleri ile başlamaktadır. Beyaz gömleklili erkeğin caddede öldürülmesine şahit olan her kahraman, söz konusu olayı kendi algılarına göre yorumlamaktadır. Romanda, beyaz gömleklili erkeğin öldürülmesinden en çok etkilenen kişi olan Doktor Sami Yavaş'ın özel hayatı dikkatlere sunulur. İşlenen cinayetin doktorda oluşturduğu etkinin eserde yansıtılmasının akabinde, cinayete şahit olan diğer kişilerin cinayete ilişkin yorumlarıyla romana devam edilir ve nihayetinde kader kavramının sorgulanması ile eser son bulur (Ergeç, 2021: 347).

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Kader İzleği

Eserlerinde "kader" kavramını izleksel bir devamlılık içinde takip edebildiğimiz bir yazar olan Aytmatov, evrensel mesajlarını birçok eserinde kader izleği üzerinden işlemiştir. Eserlerinde üç ana unsur üzerinden kader kavramını işleyen Aytmatov; doğa, hayvan ve insan unsurlarını ortak kader çizgilerinde birleştirmekte ve bu kesişen kaderleri yaradılışın doğal süreçleri olarak dikkatlere sunmaktadır. Çoğunlukla insan-hayvan-doğa üçgeninde gerçekleşen söz konusu kaderler, yazarın evreni algılayışındaki bütüncül yaklaşımı göstermesi bakımından önemlidir. Aytmatov, yazarlığının en önemli özelliklerinden biri olan sembolik anlatım gücünü, âdetâ bütün varlıklar (insan-hayvan-doğa) üzerinden yapmaktadır.

Aytmatov'un, insanların bilinçaltında yer alan bilgilerin kaderlerini nasıl değiştirdiği ve bu değişen kaderlerin dünyadaki kaderleri ne şekilde etkilediği konusunu ele aldığı *Kassandra Damgası* adlı eserinde, romanın en öne çıkan iki karakteri olan Filofey ve Bork'un, evrende varsayıldıkları bilinçaltına kodlanmış olan bazı şifreleri çözmeye önsözlerin etkisini ortaya çıkarma çabalarına yer verilmektedir. Ayrıca eserdeki kahramanlara ait

olan bu önsezilerin, söz konusu kahramanların kaderlerini de nasıl değiştirdiği ortaya konulmuştur. Filofey, ana rahmindeki insan embriyosunun, ana rahmindeki ilk haftalarında iken, dünya üzerinde kendini bekleyenleri hissetme ve bu “kader”e, yani dünyaya gelme veya gelmeme kaderine olumlu veya olumsuz tepki verme yeteneği olduğunu keşfetmiştir (Söylemez ve Demiroğlu, 2009: 101). Bu noktada yazar: “Acaba, Bolşevizm olmadan Nazizm olabilir miydi? Stalin olmadan Hitler veya tam tersi olabilir miydi? Aynı ayrı doğmuş ama cehennemın karmasında çaprazlanan Stalin-Hitler ve Hitler-Stalin’i düşünmek bile XX. yüzyıl insanının kanını donduruyor.” (Kassandra Damgası, 2018: 31) sözleriyle, kesişen kadelere dikkati çekmekte ve Stalin-Hitler’in yaptıkları gibi “kötü” kaderleri kesiştirecek süreçlerin başlamaması için “kader”e müdahale etmek gerekliliğini vurgulamaktadır.

Beyaz Gemi romanında insan, hayvan ve doğa unsurlarında kesişen birkaç kader karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi *boynuzlu maral ana* ile *ormandır*. Her iki unsur da insanoğlunun katliamına uğrama kaderinde birleşerek evlatlarını yitirirler. Bir diğer kesişme noktası ise, *adsız çocuk* ile *balık* arasındadır. Balık olup suda yüzebilme hayalini kuran *adsız çocuk*, romanın sonunda balıkla aynı kader çizgisinde buluşur ve balık gibi sonsuzluk sularına bırakır kendini.

Elveda Gülsarı romanında, ikbal hırsı içinde Komünist Parti üyelerinden biri olarak umduğunu bulamayan ve hayatını adadığı partiden kovulan Tanabay ile Kırgız kültürünün en temel hayvan unsuru olan *at* (Gülsarı), aynı çizgide buluşturulmaktadır. Sekreterin atı olmak üzere Tanabay’ın elinden zorla alınan *taypalma yorga* atı Gülsarı, yine Tanabay’ın yaşadığı *yaşlanma* ve *itibardan düşme* süreçlerini yaşamaktadır. Tanabay’ın partiden ihraç edildiği ve en yakın arkadaşı Çora’nın öldüğü gün, uzun yıllar ayrı kaldığı çok sevdiği atı ile dönüş yolunda geçmişiyle yaptığı hesaplaşma ile başlayan roman Kırgız’ın kaderinin bir özeti niteliğindedir. Tanabay’ın yaşadıkları, Sovyet’ten umduklarının bir bir hayal olmasına, Gülsarı’nın yaşadıkları ise, Kırgız kültürünün bir bir yok oluşuna tanıklık eder. Her iki süreç de millî kimliğin, geleneğin ve geleceğin yok edilmiş sürecini yansıtır. Tanabay ve Gülsarı, Sovyet’in ve Kırgız’ın ortak kaderini temsil ederler. Esasında atlı göçebe Türk kültürünün özellikleri arasında, savaş atının kaderinin, kahramanın kaderi ile birbirine bağlı olması genel bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Köroğlu ile Kır At, bu niteliklere sahiptir (Çınar, 1998: 123).

Toprak Ana romanında toprak ile Tolgonay ortak bir kadere mahkûm olmuşlardır. İnsanlık tarihi boyunca savaşlarda evlatlarını yitiren “*toprak*”, üç evladını ve eşini II. Dünya Savaşı’nda kaybeden Tolgonay ile

aynı kaderi paylaşır. Öz evlatlarını yitirmenin acısını yaşayan her iki “ana” karakter, romanda dertleşir ve evrene ortak kaderlerinin getirdiği ortak acılarını haykırırlar. Toprak ile Tolgonay’ın feryadı ortaktır, *savaşmayın!*

Fujiyama’daki *Sabur*’un kaderi, *Gün Ohur Asra Bedel* romanında Abutalip Kuttubayev’in kaderiyle birleşir. Arkadaşlarına okuduğu savaş karşıtı şiiri, yine onların içinden birinin, onu “*savaş karşıtı*” yani *vatan haini* (sovyet rejimine göre) ihbarıyla sürgüne gönderilmiş, sonrasında aklanıp hakları iade edilmiş olsa da kaderin bu tecellisi ile hayata küsmüş ve manen ölüme terkedilmiştir. Benzer bir kader çizgisi, efsane, masal, türkü, söylence, halk hikâyesi gibi edebî mirasları çocuklarına bırakmak maksadıyla kayda geçirdiği için ihbar edilen ve tutuklanan Abutalip Kuttubayev’de gözlenmektedir. Yapılan işkencelere dayanamayan Kuttubayev intihar eder.

Dağlar Devrildiğinde/Ebedî Nişanlı’daki Arsen Samançin’in kaderi de *Elveda Gülsarı*’daki Tanabay ile kesişir. Emeklerinin karşılığını alamadığı Sovyet sisteminin (sosyalizmin) gözden çıkardığı Tanabay ile serbest piyasa ekonomisinin kölesi durumunda olan medyanın (kapitalizmin), insan kimliğini ve erdemi savunan yazıları nedeniyle istenmeyen adam ilan ettiği Arsen Samançin, özlemine duydukları ve içinde buldukları sistemden umdukları ideallerin gerçekleşmemesi sonucu, hayal kırıklığına uğrayarak yalnızlaşır ve âdeta ölüme terk edilirler.

Dağlar Devrildiğinde/Ebedî Nişanlı adlı eserin kendi içinde kesişen kaderlerine bakıldığında, Arsen Samançin ve Caabars’ın kaderlerinin kesiştiği görülmektedir. Buradaki kader çizgisinde, romanın başkarakterlerinden biri olan Caabars adlı pars, geçmişe duyduğu özlemler ve kaderin kendisini düşürdüğü aciziyetin ızdırabıyla, çifleşen parsı gördüğünde bir an onlara engel olmak ister. Ancak bilinmeyen bir güç kendisini durdurur. Romanda kaderleri birbirine koşut olarak ilerleyen diğer başkarakter olan Arsen Samançin, Avrasya restoranından dışarıya çıkarılır. Bunun arkasında serbest pazar ekonomisinin, dolayısıyla paranın yattığını bilen Arsen Samançin, başından geçen çok sayıda yıkıcı olaydan sonra bu olayla birlikte artık hiçbir ümidinin kalmadığını düşünmektedir (Söylemez, 2009: 309). Ve romanın sonunda kader, Caabars ve Arsen’i aynı mağarada buluşturur ve ebediyete uğurlar.

Çetişli’ye göre (2008: 37-41) *Dağlar Devrildiğinde/Ebedî Nişanlı* adlı eserde kader meselesi bir “leitmotiv” olarak karşımıza çıkmakta, yani “kader” kavramının vurgulu bir şekilde eserde kullanılmakta olduğuna dikkati çekmektedir. Ayrıca, Söylemez de Aytmatov’un özellikle son eserinde “kader” kavramının, kahramanların hayatlarını birleştiren bir unsur olarak ortaya çıktığını belirtmektedir (Söylemez, 2008: 39-43).

Gün Olur Asra Bedel'deki *Nayman Ana Efsanesi*'nde adı geçen Coloman ile yine aynı romandaki Kazak Teğmen Tansıkbayev, Sabitcan ve Kırgız subay da ortak kaderi paylaşmakta ve birer *mankurt* olarak yaşama kaderinde buluşmaktadırlar. Bu eserlerdeki kesişen kaderler, *Beyaz Gemi* romanında Orozkul için de söz konusudur. *Dağlar Devrildiğinde* romanındaki Ertaş Kurçal da pop kültürünün esiri olmuş bir *mankurt*tur. *Fujiyama*'daki dört aydın da aynı *mankurt* kaderi paylaşmaktadırlar.

Nayman Ana Efsanesi'ndeki Coloman, *mankurtlaşmanın* sonucunda Juan-Juan komutanlarının emrini yerine getirerek öz annesini öldürmekte, annesinin ölüm anında başından düşen *cooluk (yazma)* ise efsanevi dönenbay kuşuna dönüşerek uçmaktadır. İnsanlara kim olduklarını ve geçmişlerini hatırlatmak için uçan bu dönenbay kuşu ile ortak kaderi, *Dağlar Devrildiğinde/Ebedi Nişanlı* romanında yer alan efsanedeki *gelin* paylaşmakta ve dönenbay kuşu gibi uçarak gittiği her yerde sevdiğini çağırılmaktadır.

Dişi Kurdun Rüyalari'nda Boston ile Kurt'un kaderi bir yerde kesişir. Kurt, öldürülen kendi yavruları yerine, Boston'un oğlu Kence'yi almak ister. Boston, kurdu vurmak için ateş ettiğinde ikisini birden vurur (Söylemez, 2009: 306). Aslında buradaki ortak kader, insanlığın da ortak kaderidir. Bilinçsizce yapılan doğa katliamları ve avlanma, insanoğlunu kaçınılmaz bir sona doğru sürüklemektedir.

Cengiz Aytmatov ve Hz. Musa Tevili

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde “dönüp varmak, dönüp gelmek” anlamındaki “evl” kökünden türetildiği belirtilen te'vil sözcüğü, “döndürmek; sözü iyice inceleyip varacağı manaya yormak, bir şeyi amaçlanan son noktaya ulaştırmak” anlamlarında verilir.² *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'ndeki yazımı “tevil” şeklindedir.

Kur'an'da yer alan Hz. Musa kıssasındaki üç olay karşısında Hz. Hızır'ın tavrıyla ilgili olarak Hz. Musa'nın yaptığı yorum, Aytmatov'un eserlerindeki “kader” anlayışını anlamamıza yardımcı veriler sunmaktadır kanaatindeyiz. Ayette Hz. Hızır veya melek (Hz. Cibril vd.) olabileceği tahmin edilen (Mavil, 2016: 2496-2516) “kul”, Hz. Musa'ya rehberlik etmektedir. Bu rehberlikte gerçekleşen “üç olay” karşısında Hz. Musa sabır gösteremeyip, bu üç olayla ilgili olarak Hızır'a tevilde bulunmuştur. Hz. Musa'nın bu üç olayda sabredemeyip “tevil” yoluna gitmesi, Cengiz Aytmatov'un *Kassandra Damgası* adlı eserinde, Stalin-Hitler gibilerin dünyaya gelmelerine karşı sabredemeyip “tevil” yaparak onların dünyaya gelmemeleri için *Kassandra Embriyoları*'nın devreye girmesini tasarlaması durumu ile benzeşmektedir diyebiliriz. Esasında Aytmatov'un tevili, Hz.

² <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevil> erişim tarihi: 03.07.2022

Musa'da olduğu gibi son derece insanidir. Aytmatov'un *Kassandra Damgası* adlı eserinde kurguladığı şey, dünyanın veya özelde insanların başlarına gelebilecek felaketlere sebep olabilecek kişilerin veya dünyaya gelmek istemeyenlerin dünyaya gelmelerine engel olmaktan ibarettir. Hz. Hızır ve Hz. Musa arasında geçen kıssada Hz. Hızır'ın durumu, dünyada olup biten olaylar karşısında insanoğlunun aceleci yaradılışı (İsrâ, 11) ve zahire (görünen) göre hükmedişi karşısında, "kader" in adalet ve hikmetle iş göreceğini ortaya koymaktan ibarettir. Hz. Musa, bu durumda zahire göre hüküm vermekte ve aceleci davranmaktadır. Söz konusu kıssada verilmek istenen hisse, insanoğlunun dünyada olup biten her şey karşısında aceleci davranmayarak sabır gösterip "kader" in "nihai noktada" adalet ve hikmetle iş göreceğini kavramasıdır. Hz. Hızır da son tahlilde "kader" in "son takla" sının görüldüğü gibi olmayabileceğini Hz. Musa'ya izah etmektedir.

Aytmatov, *Kur'an*'daki Hz. Musa-Hz. Hızır kıssasındaki Hz. Musa ve Hz. Hızır misali, insanoğlunun maruz kalabileceği felaketlere karşı kaderin adalet ve hikmetle iş görmesine yardımcı olacak bir yol aramaktadır. Oysa sözünü ettiği kadere karşı boyun eğmekten başka seçeneği yoktur. Belki de "ölüm varsa, bu dünyada zulüm var" sözlerinde belirtildiği şekilde, Stalin-Hitler gibi zalimlere sorulacak hesap, ölümden sonrasında bırakılmıştır. Ayrıca, *Kur'an*'da belirtildiği üzere: "...Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır (Enfâl, 30)" ayetinin ifade ettiği gibi, "kader" henüz "son taklası" nı atmamıştır (DD-EN³: 86).

Sonuç

Eserlerindeki insan-hayvan-doğa unsurlarının kesişen kaderleri ve kader kavramı üzerinde teviller yapan ve tartışmalarda bulunan Aytmatov, insanlığın kaderini değiştirme projeleri yapmakta ve *Kassandra* embriyolarını kontrol altına alarak Stalin ve Hitler gibi fitne ve savaş çıkarıcı insanların yeryüzüne gelmelerini engellemeye çalışmaktadır.

Aytmatov'un bazı eserlerinde insan-hayvan-doğa üçlüsünün ortak kaderini, bazılarında ise sadece insan-hayvan ya da insan-doğa ortak kaderini işlediğini görmekteyiz.

İnsan-hayvan-doğa denkleminde kesişen hayatları ve ortak kaderleri eserlerine yansıtan Aytmatov, bu yolla okurlarına bütüncül ve karşılaştırmalı çıkarımlar sunmuştur diyebiliriz.

Cengiz Aytmatov'un ortak kaderde kesiştirdiği varlıklar (insan-hayvan-doğa), Türk mitolojisi ve kültür kökleriyle yakından ilişkili olmuştur; kurt, at, balık, ağaç (kültü), toprak vb.

3 Dağlar Devrildiğinde – Ebedî Nişanlı

Aytmatov anlatılarında çok sık rastladığımız sembolik dil, yukarıda bahsedilen eserlerindeki varlıklar üzerinden ortaya konulmuştur. Söz konusu semboller, doğadaki varlık ve canlılarla birlikte insandır.

Aytmatov'un eserlerinde ortaya koyduğu keşişen kaderler, insanların kabaca görüp yorumladığı veya üzerinde düşünme gereği bile duymadığı varlık veya hadiseler, kaderin bir bakıma adalet ve hikmet süzgecinden geçirilerek oluşturduğu olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aytmatov'un eserlerindeki "kader" kurgusunun bilinçli bir şekilde işlendiği anlaşılmaktadır. Yukarıda *Dağlar Devrildiğinde/Ebedî Nişanlı* eserindeki "kader" meselesinin "leitmotiv" olarak nitelenmesinden yola çıkarsak, "kader" kavramını işlediği bütün eserlerinde bu kavramın bir "izlek" oluşturduğunu, "leitmotiv" olarak nitelenmesinin yerinde olduğunu görmekteyiz.

Aytmatov'un eserlerindeki "kader" anlayışı iki boyutlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, evrenin işleyişinde ortaya çıkan ve bütüncül olarak yaklaşıldığında ortaklıkları ve keşişmeleri çok açık bir şekilde görülen, insan, hayvan ve doğanın keşişme durumlarıdır. İkincisi ise evrenin geleceğini şekillendirecek olan kaderdir ki, buna müdahale etmek gerekmektedir. Söz konusu müdahalenin niçin ve nasıl olabileceğini (*Kassandra Damgası*) de ortaya koyan Aytmatov, fütürist bir yaklaşımla, insanlığın geleceğini kötülüklerden (Stalin-Hitler gibilerin dünyaya gelmeleri) uzak tutma çabasındadır.

Eserlerinde "kader" karşısında aldığı tavrı değerlendirdiğimizde ise Aytmatov'un, Hz. Musa kadar "insani" ve Hz. Hızır kadar "hikmetli" olduğunu görmekteyiz. Aytmatov, Stalin-Hitler gibilerin dünyaya gelmelerini engellemeye çalışma projeleri geliştirmekle "hikmetli" bir yaklaşım sergilemekte ve evrendeki zulümlere, katliamlara ve bütün duyarsızlıklara karşı eserlerinde "insani" tavırlar ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aytmatov, C. (2007a). *Dişi Kurduñ Rüyaları*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Aytmatov, C. (2007b). *Dağlar Devrildiğinde-Ebedî Nişanlı*. İstanbul: Ufuk Kitap.
- Aytmatov, C. (2018). *Kassandra Damgası*. (Çev.: Prof. Dr. Ahmet Pirverdioglu). İstanbul: Nora Kitap.
- Çetişli, İ. (2008). "Dağlar Devrildiğinde-Ebedî Nişanlı'da Kader Fikri ve İnancı". *Türk Yurdu*, 253.
- Çınar, A. A. (1998). "Türkmen Halk Edebiyatında At Kültürü ve Atın Türkmen Hayatındaki Rolü". *Bilgi*, 7, 122-130.
- Erbay, N. K. (2002). *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Ergeç, Z. (2021). "On Beş Dakika Romanında Çokseslilik". *Journal of Turkish Language and Literature*, 7(2), 347-366.
- Köker, S. (2017). "Mukayeseli Edebiyat ve Postmodernizm Bağlamında *Kırmızı Saçlı Kadın* Üzerine Bir İnceleme". *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı*, 3, 205-213.
- Mavil, K. A. (2016). "Hızır-Musa Kıssasında Kader -Çift Perspektifli Bir Bakış-". *İslâm ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5, 8.
- Sayım, E. (2018). *Murathan Mungan'ın Mahmud ile Yezida, Taziye ve Geyikler Lanetler Oyunlarının Kader Olgusu Bağlamında İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Söylemez, O. (2008). "Aytmatov'da İnanç Meselesi". *Kardeş Kalemler*, 19, 39-43.
- Söylemez, O. (2009). "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kader ve Kadercilik". *Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(5), 303-320.
- Söylemez, O.; Demircioğlu, S. C. (2009). "Kassandra Damgası'nda Önsezi/Hiss-i Kablelvuku ve Kader". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, 99-108.
- Söylemez, O. (2010). *Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler*. Ankara: Yeni Reform Matbaacılık Yayınları.
- Yılmaz, E. B. (2012). "Cengiz Aytmatov'un Toprak Ana Romanında Toprağın Dili", *ACTA TURCICA Online Thematic Journal of Turkic Studies*, 4(1), 172-182.

Extended Summary

Aitmatov, who was born in 1928 in the Şeker Village of Talas province of Kyrgyzstan, gained expertise in the training he received at Cambul Veterinary Technical School in Kazakhstan. He reflected his education experience in his Works. The animal figures that he handled with the finest mental and physical analyzes and intersected with human destiny, With the village life and the veterinary education he received afterwards, he gained a more solid and understandable structure. For example, the snow leopard Caabars and Arsen Samançın in *When the Mountains Topped-Eternal Engagement*, the human being in the *White Ship*, the horned mother *maral* and the forest share the same fate. Later, Aitmatov, who studied at the Frunze (Bishkek) Agricultural Institute, showed extraordinary sensitivity in his works and the elements of nature that he described with perfect depictions reached excellence with his experience in village and agriculture study at the university. The intersecting fate of Mother Earth and Tolgonay and the universal dimension of this fate in the work are revealed with an extraordinary narrative perfection. In this study, these common destinies are brought to attention and intersecting destinies are discussed in this context.

Chinghiz Aitmatov succeeded to be one of the best writers of the world with his mastership in writing, extraordinary fiction writing ability in his narration and symbolized narration. His works have been translated into hundred ninety four languages. One of the main aspects that make Aitmatov's fictions out of the ordinary is his handling the concept of "fate", which we can call "measure or order" and which is the order of creation or the harmony of highly interrelated events in the universe, with a very subtle skill. He intersected the destinies of the heroes, events, the creatures of the nature and animals in his novels skillfully. The fates in question sometimes intersect in human-nature and human-animal contexts, which are sometimes embellished in the triangle of human-animal-nature, and in some cases nature-animal. One of the main purposes of revealing the intersections here may be the concern of bringing what the author wants to explain in his symbolic narration to the understanding of the reader, as well as the purpose of revealing the wisdom of the creation in the universe and the events taking place accordingly. In addition to these points, it is seen that Aitmatov used the aforementioned destinies as an implicit system criticism tool. In this context, the main framework of the study has been to bring attention to the aforementioned intersections of fate. In this way, we believe that it will be helpful to understand the feature of Aitmatov's authorship ability. In this study, Aitmatov, dealing with the functioning of the universe and its disruptive elements, has been discussed within the framework of the "track of destiny" and with a glance over the parable between the Prophet Moses and St. Khidr.

The most important feature of the animal characters and nature elements in his works is that they meet with a human character in the same destiny anywhere in the work. These meeting points, which we can call 'common destiny' or 'intersecting destinies', lead us to a creational/existential (ontological) common point (destiny). By carrying the intersecting destinies of the characters (human-animal-nature)

in his works to the intersecting destiny of humanity, Aitmatov, goes so far as to change the common destiny of humanity, and develops projects to prevent strife and war initiators people like Stalin and Hitler from being born by taking Kassandra embryos under control. In some of his works, we see that he deals with the common destiny of human-animal-nature, and in others, only the common destiny of human-animal or human-nature. In our opinion, the purpose of Aitmatov's fictionalization of intersecting lives and common destinies in the human-animal-nature triangle is to be more understandable and to catch the universal creation. The beings (human-animal-nature) intersected by Chinghiz Aitmatov in common destiny have been closely related to Turkish mythology and cultural roots: Wolf, horse, fish, tree (cult), soil, etc. The symbolic language, which we frequently encounter in Aitmatov's narratives, is revealed through the entities in the above-mentioned works. The symbols in question are human beings together with beings and living things in nature. We can say that Aitmatov brings to attention the results of the intersecting destinies he reveals in his works, the entities or events that people roughly see and interpret, or that they do not even need to think about, by passing through the filter of justice and wisdom by destiny in a way. In Aitmatov's works, the "destiny" fiction seems to be deliberately processed. If we consider the characterization of the "destiny" issue as "leitmotiv" in *When the Mountains Topped/Eternal Fiance* above, we can think that this concept constitutes a "track" in all of his works, and that it may be possible to characterize it with the concept of "leitmotiv" for all of his works. The understanding of "destiny" in Aitmatov's works can be interpreted through a perception of "destiny" that has taken its "final somersault". However, in the story of Moses and the St. Khidr, "destiny" may not have taken its "final somersault" yet.